

Quarterly of Islamic Awakening Studies

Summer 2025. Vol 14. Issue 1

ISSN (Print): 2322-5645- ISSN (Online): 2783-2112

Journal Homepage: <https://www.iabaj.ir//>

Research Paper

The Role of Media and Cinema in the Islamic Awakening of Egypt

Amir Reza Jafari Harandi¹, Mohammad Mehdi Mostofi Sharbiani^{*2}

1. Department of Political Science, Faculty of Humanities, Shahed University, Tehran, Iran
2. PhD candidate of culture and communication, Department of Communication and Media, Faculty of Culture and Communication, Imam Sadiq University, Tehran, Iran.

ARTICLE INFO

PP: 95-117

Use your device to scan and read the article online

Keywords: *Art, media, cinema, slogan, Islamic Awakening, Egypt*

Article History:

Received:
31 MA 2025
Accepted:
3 FE 2025

Abstract

Cinema and film have always been regarded as one of the most significant platforms of art and media, influencing various cultural domains, including political culture. Among the indicators of a society's political culture are the slogans used during different periods to express support for or opposition to individuals, groups, political parties, or political systems. This article aims to explore the role of art and media in the Islamic Awakening in Egypt by examining the revolutionary slogans during the Islamic Awakening and their connection to the cinematic films released in Egypt (the issue). To achieve this objective, a descriptive-analytical method has been employed. By analyzing over 30 cinematic films and comparing them with the prevalent slogans of the Islamic Awakening in Egypt (the method), it has been concluded that art and media in general, and cinematic films in particular, played a fundamental role in the Islamic Awakening in Egypt, becoming an inseparable part of it. Film, as one of the most important artistic and media products, has been able to significantly influence the political culture of the Egyptian people. A considerable number of slogans from the 2011 Islamic Awakening in Egypt are indebted to the titles, narratives, or dialogues of films released in Egypt (the findings).

Citation: Jafari Harandi, A., & Mostofi Sharbiani, M. M. (2025). **The position of media and cinema in the Islamic Awakening of Egypt.** Quarterly Journal of Islamic Awakening Studies, 14(1), 95-117

* **Corresponding author:** Mohammad Mehdi Mostofi Sharbiani, **Email:** mahdimst@gmail.com

Extended Abstract

Introduction

In contemporary times, media and cultural products play a central role in shaping political and social discourses (Castells, 2022: 47). During periods of major transformation, media do not merely reflect events but actively construct them. Among these, cinema, as a powerful cultural tool, has a significant impact on collective identity and political culture. In the Middle East, particularly Arab cinema, films have not only mirrored regional developments but also shaped public opinion (Armbrust, 2023: 84). In times of crisis and revolution, the interaction between cinema and society becomes more pronounced, with films serving as sources of inspiration, language, and political symbols.

The Islamic Awakening, beginning in 2010, represents one of the most significant socio-political transformations of the twenty-first century (Lynch, 2023: 95). These developments reshaped political structures and revolutionary culture across the Middle East and North Africa, with media, especially cinema, playing a constructive role in cultivating political culture and inspiring social movements (Dabashi, 2023: 241). Egypt, as the hub of Arab cinema and a center of the Islamic Awakening, provides a critical case for analyzing the interaction between cinema and politics. Its century-long cinematic tradition functions not merely as entertainment but as an integral part of political culture (Gordon, 2021: 87). Films produced in the decades preceding the 2011 revolution contained themes and concepts that later surfaced in revolutionary discourse.

To analyze the relationship between cinema and social movements, a theoretical framework is essential. Stuart Hall's representation theory, emphasizing the role of language and symbols in meaning-making, provides a suitable lens for understanding cinema's influence on political culture (Kellner, 2022: 245). According to this perspective, cinema does not simply reflect reality but actively shapes it, influencing political and social identities (Mulvey, 2023: 162). Recent studies indicate that a significant portion of revolutionary slogans during Egypt's Islamic Awakening drew inspiration

from popular culture, particularly cinema, highlighting its role in shaping political language and resistance culture (Telmissany, 2021: 167; Ghanem, 2024: 78).

This study examines the role of cinema in the Islamic Awakening by analyzing the relationship between Egyptian films and revolutionary slogans. It is grounded in the hypothesis that Egyptian cinema played a pivotal role in forming revolutionary language and political culture (Abu-Lughod, 2023: 186). Using Hall's representation theory and content analysis, the research investigates how films inspired slogans and contributed to the reproduction of a culture of resistance. The study also provides a model for understanding the cultural dimension of social movements and the role of art in shaping revolutionary discourse (Ismail, 2024: 159). Key research questions include: What is the role of media in Egypt's Islamic Awakening? Which films most influenced public slogans, and which slogans can be traced to cinematic sources?

Methodology

This qualitative study employs a descriptive-analytical approach to explore how Egyptian cinema influenced revolutionary slogans during the Islamic Awakening (2011–2013). Using purposive sampling, over 30 films produced between the 1990s and 2010 were selected based on their social impact, socio-political themes, and accessibility, alongside widely used slogans documented in reliable sources. The research combines detailed description, coding, comparative analysis of film themes and slogans, and theoretical interpretation through Stuart Hall's representation theory. Findings demonstrate the active and constructive role of cinema in shaping political culture and revolutionary discourse, highlighting a five-stage process of meaning-making, cultural circulation, institutionalization, reactivation, and transformation, while introducing the concept of "pre-revolutionary media" as a theoretical contribution.

Results and Discussion

This study examined the role of cinema in shaping the slogans of Egypt's Islamic Awakening and produced significant findings that deepen our understanding of the relationship between cultural media and

political-social transformations. In other words, the main conclusion of this article is that Egyptian cinema not only reflected social changes but also played an active and constructive role in shaping political culture and revolutionary discourse. Accordingly, the primary hypothesis of this research, positing a meaningful relationship between Egyptian films and the slogans of the Islamic Awakening, was fully confirmed. Comparative analysis demonstrated that this relationship manifests across four dimensions: linguistic, thematic, emotional, and symbolic. Furthermore, the study identified a five-stage model of cinema's influence on political culture, encompassing meaning production, cultural circulation, institutionalization, reactivation, and transformation of meaning. This model can also be applied to analyze the role of cultural media in other social transformations. One of the theoretical innovations of this research is the introduction of the concept of the "pre-revolutionary media," which emphasizes the forward-driving and preparatory role of cinema in social change.

Conclusion

Cinema, beyond being merely an entertainment industry, serves as a powerful

tool for shaping political culture and social transformations. Understanding this role is important not only for social science researchers but also for policymakers, cultural influencers, and social activists. Egyptian cinema played a key role in the success of the Islamic Awakening by creating a shared language among people and presenting political concepts in an accessible manner. These findings emphasize that to fully comprehend political and social changes, one cannot focus solely on political and economic factors; the role of cultural and media elements must also be considered. Cinema, as the "collective memory" of society, can serve as a source of inspiration and a common language for social movements during critical moments. Therefore, film, as a carrier of cultural and political meanings, plays a central role in constructing and directing revolutionary discourse and should be regarded in future political and social analyses as an influential source and active agent of change. As Stuart Hall noted, representation is not merely a reflection of reality but a constructor of it-and Egyptian cinema stands as a prominent example of this constructive power in practice.

فصلنامه مطالعات بیداری اسلامی

دوره ۱۴، شماره ۱، تابستان ۱۴۰۴

شاپا چاپی: ۵۶۴۵-۲۳۲۲

Journal Homepage: <https://www.iabaj.ir>

مقاله پژوهشی

جایگاه رسانه و سینما در بیداری اسلامی مصر

امیررضا جعفری هرندي - گروه علوم سیاسی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه شاهد، تهران، ایران

محمد مهدی مستوفی شربینانی* - دانشجوی دکتری فرهنگ و ارتباطات، گروه ارتباطات و رسانه دانشکده فرهنگ

و ارتباطات، دانشگاه امام صادق علیه السلام، تهران، ایران

چکیده	اطلاعات مقاله
فیلم و سینما از مهم‌ترین پایگاه‌های هنر و رسانه محسوب می‌شود و بر فرهنگ سیاسی اثرگذار است. شعارهای سیاسی مردم از نشانه‌های مهم فرهنگ سیاسی به شمار می‌آیند. این مقاله به بررسی جایگاه رسانه در بیداری اسلامی مصر و نسبت شعارهای انقلابیون با فیلم‌های سینمایی اکران شده در مصر پرداخته است (مسئله). با محوریت نظریه بازنمایی استوارت هال (۱۹۹۷) و استفاده از روش توصیفی-تحلیلی، بیش از ۳۰ فیلم سینمایی بررسی و با شعارهای رایج در جریان بیداری اسلامی مصر تطبیق داده شده است (روش). نتایج نشان می‌دهد فیلم‌های سینمایی نقش اساسی در جریان بیداری اسلامی مصر ایفا کرده و بخش جدایی‌ناپذیری از آن شده‌اند. فیلم به عنوان مهم‌ترین محصول هنری-رسانه‌ای، تأثیر قابل توجهی بر فرهنگ سیاسی مردم مصر داشته است. تعداد قابل توجهی از شعارهای بیداری اسلامی ۲۰۱۱ مصر، وامدار عناوین، داستان یا دیالوگ‌های فیلم‌های اکران شده در مصر است و سینما منبع الهام اصلی زبان انقلابی مردم بوده است (یافته‌ها).	شماره صفحات: ۹۵-۱۱۷ از دستگاه خود برای اسکن و خواندن مقاله به صورت آنلاین استفاده کنید واژه‌های کلیدی: هنر، رسانه، فیلم سینمایی، شعار، بیداری اسلامی، مصر تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۳/۱۰ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۷/۰۶

استناد: جعفری هرندي، امیررضا، و مستوفی شربینانی، محمد مهدی. (۱۴۰۴). جایگاه رسانه و سینما در بیداری اسلامی مصر. فصلنامه علمی مطالعات بیداری اسلامی، ۱۴(۱)، ۹۵-۱۱۷.

* نویسنده مسئول: محمد مهدی مستوفی شربینانی، پست الکترونیکی: mahdimst@gmail.com

بیان مساله

در دوران معاصر، رسانه‌ها و محصولات فرهنگی نقش اصلی در شکل‌دهی به گفتمان‌های سیاسی و اجتماعی دارند. (Castells, 2022: 47). در دوره تحولات بزرگ، رسانه‌ها تنها بازتاب‌دهنده رویدادها نیستند بلکه آن‌ها را می‌سازند. در این میان، سینما به عنوان ابزار فرهنگی قدرتمند بر هویت جمعی و فرهنگ سیاسی تأثیر ویژه‌ای دارد. سینما در خاورمیانه، به‌ویژه سینمای عربی، هم بازتاب‌دهنده تحولات منطقه‌ای بوده و هم در شکل‌دهی افکار عمومی نقش مهمی ایفا کرده است. (Armbrust, 2023: 84). در دوران‌های بحرانی و انقلابی، نقش متقابل سینما و جامعه پررنگ‌تر شده و فیلم‌ها به منبع الهام، زبان و نمادهای سیاسی تبدیل می‌شوند.

جریان بیداری اسلامی که از سال ۲۰۱۰ آغاز شد، یکی از مهم‌ترین تحولات سیاسی-اجتماعی قرن بیست و یکم محسوب می‌شود (Lynch, 2023: 95). این تحولات در خاورمیانه و شمال آفریقا ساختارهای سیاسی و فرهنگ انقلابی مردم را دگرگون کرد. در این میان، رسانه‌ها و به‌ویژه سینما به عنوان سازنده فرهنگ سیاسی و منبع الهام جنبش‌های اجتماعی نقش مهمی داشته‌اند (Dabashi, 2023: 241).

مصر به عنوان قطب سینمایی جهان عرب و کانون بیداری اسلامی، نمونه‌ای مهم برای بررسی تعامل سینما و سیاست است. سینمای صدساله این کشور نه تنها صنعت سرگرمی، بلکه بخشی جدایی‌ناپذیر از فرهنگ سیاسی آن به شمار می‌رود. (Gordon, 2021: 87). فیلم‌های مصری دهه‌های قبل از انقلاب ۲۰۱۱، مضامین و مفاهیمی را بازنمایی کرده بودند که بعدها در زبان انقلابی مردم بازتاب یافت.

برای تحلیل رابطه سینما و حرکت‌های اجتماعی، نیاز به چارچوب نظری است. نظریه بازنمایی استوارت هال با تأکید بر نقش زبان و نمادها در تولید معنا، چارچوبی مناسب برای فهم تأثیر سینما بر فرهنگ سیاسی ارائه می‌دهد (Kellner, 2022: 245). بر اساس این نظریه، سینما نه صرفاً بازتاب‌دهنده واقعیت، بلکه سازنده آن است و می‌تواند بر شکل‌گیری هویت‌های سیاسی و اجتماعی تأثیر بگذارد (Mulvey, 2023: 162).

مطالعات اخیر نشان داده‌اند که شعارهای انقلابی در جریان بیداری اسلامی مصر، بخش قابل توجهی از آن‌ها ریشه در فرهنگ عامه و به‌ویژه سینما داشته‌اند. این پدیده نشان‌دهنده قدرت تأثیرگذاری سینما بر زبان سیاسی و فرهنگ مقاومت است (Telmissany, 2021: 167). بررسی این ارتباط می‌تواند درک عمیق‌تری از نحوه شکل‌گیری حرکت‌های اجتماعی و نقش رسانه‌های فرهنگی در آن‌ها ارائه دهد (Ghanem, 2024: 78).

پژوهش حاضر با هدف بررسی جایگاه رسانه و سینما در بیداری اسلامی مصر، به تحلیل رابطه میان فیلم‌های سینمایی و شعارهای انقلابی می‌پردازد. این مطالعه بر این فرضیه استوار است که سینمای مصر نقش مهمی در شکل‌گیری زبان انقلابی و فرهنگ سیاسی مردم این کشور ایفا کرده است (Abu-Lughod, 2023: 186). با استفاده از نظریه بازنمایی استوارت هال و روش تحلیل محتوا، این پژوهش سعی دارد تا نشان دهد که چگونه فیلم‌های سینمایی به منبع الهام برای شعارهای انقلابی تبدیل شده‌اند و چه نقشی در بازتولید فرهنگ مقاومت ایفا کرده‌اند.

این پژوهش به فهم بهتر رابطه سینما و حرکت‌های اجتماعی کمک کرده و الگویی برای تحلیل نقش رسانه‌های فرهنگی در سایر تحولات سیاسی-اجتماعی ارائه می‌دهد. همچنین، اهمیت بعد فرهنگی جنبش‌ها و نقش هنر در شکل‌گیری گفتمان‌های انقلابی را برجسته می‌کند. (Ismail, 2024: 159).

اهداف و پرسش‌ها

سینما علاوه بر بازتاب واقعیت‌های اجتماعی و سیاسی، در شکل‌دهی افکار عمومی و فرهنگ سیاسی نقش مؤثر دارد. در دوران بیداری اسلامی، این رسانه به منبعی الهام‌بخش برای بیان نارضایتی‌ها و امیدهای مردم تبدیل شد. پژوهش حاضر جایگاه سینما در تحولات سیاسی-اجتماعی مصر را بررسی کرده و به این پرسش می‌پردازد که چگونه سینما بر هویت فرهنگی و اجتماعی مردم تأثیر گذاشته است. این مطالعه با مقایسه شعارهای مردمی بیداری اسلامی با مضامین فیلم‌های مصری، ارتباط و هم‌پوشانی میان گفتمان انقلابی و بازتاب آن در سینما را تحلیل می‌کند.

این پژوهش به بررسی نقش سینما در بیداری اسلامی مصر و تحلیل فیلم‌های مرتبط با این تحولات می‌پردازد. این موضوع علاوه بر روشن کردن تأثیرات فرهنگی سینما، به درک عمیق‌تر از تحولات اجتماعی و سیاسی مصر کمک می‌کند. در همین راستا پرسش‌های پژوهش عبارتند از:

سوال اصلی: نقش و جایگاه رسانه در بیداری اسلامی مصر چیست؟

سوالات فرعی:

- چه فیلم‌هایی بیشترین اثرگذاری را بر شعارهای مردم در جریان بیداری اسلامی مصر داشتند؟
- مصدر کدام یک از شعارهای مردم در جریان بیداری اسلامی مصر از میان فیلم‌های سینمایی بوده است؟

پیشینه پژوهش

قائم و صمدی (۱۳۹۳) در مقاله «بررسی مضامین سیاسی اشعار فاروق جویده در جریان انقلاب ۲۰۱۱ مصر» تأثیر اشعار سیاسی این شاعر را بر تشویق جوانان مصری به مبارزه علیه حکومت حسنی مبارک و پیشبرد براندازی با رویکرد تحلیلی-توصیفی بررسی کردند. همچنین، عسگرخانی و همکاران (۱۳۹۳) در مقاله «نقش رسانه‌های اجتماعی جدید و شبکه‌سازی در انقلاب ۲۵ ژانویه مصر و بحران‌های پس از آن» نشان دادند که رسانه‌های نوین، به‌ویژه شبکه‌های اجتماعی، نقش هماهنگی و پیوند میان مردم را ایفا کرده و رسانه‌های سنتی بیشتر وظیفه خبررسانی داشتند. رسانه‌های نوین باعث گردش سریع‌تر اخبار و اطلاعات در سطح جهانی شدند و امکان کنترل کامل اطلاعات توسط حکومت‌ها را از بین بردند.

قادری (۱۴۰۲) در مقاله «بازتاب بیداری اسلامی در اشعار مصطفی صادق رافعی» با روش توصیفی-تحلیلی و استفاده از منابع کتابخانه‌ای نشان داد که رافعی با به‌کارگیری مؤلفه‌های بیداری اسلامی در تقویت جنبش و مقابله با استعمارگران نقش مؤثری ایفا کرده است و این اندیشه‌ها ریشه در دین دارند. همچنین، بشیر، چابکی و مهربانی فر (۱۳۹۱) در مقاله «بیداری اسلامی مصر و گفتمان رسانه‌ای جهان: تحلیل گفتمان نشریات کشورهای خارجی» با روش تحلیل گفتمان، ۲۱ یادداشت از ۱۵ نشریه بین‌المللی درباره بیداری اسلامی مصر (۲۶ ژانویه تا ۶ مه ۲۰۱۱) را بررسی کردند و سه رویکرد گفتمانی اصلی شناسایی شد که نشان‌دهنده مسائل کلیدی و اولویت‌های هر گروه از رسانه‌های آمریکایی، عربی و اروپایی در مواجهه با تحولات مصر بود.

حسینی (۱۳۹۱) در مقاله «فیلم، معنا و تحول در فرهنگ سیاسی» تأکید می‌کند که سینما یکی از عرصه‌های مهم فرهنگ سیاسی است و مطالعه آن می‌تواند تصویری کوچک از رقابت‌های کلان سیاسی و ایدئولوژیک ارائه دهد. از این منظر، استقبال مردم از یک فیلم تصادفی نیست و بازتاب‌دهنده ترجیحات و گرایش‌های سیاسی آن‌هاست، حتی اگر برخی مخاطبان از ماهیت سیاسی این کنش آگاه نباشند. آنچه که مقاله حاضر را از آثار مذکور متمایز می‌نماید، بررسی شعارهایی از بیداری اسلامی مصر است که از میان فیلم‌های اکران شده و نمایش درآمده در مصر پرخواسته است. این مقاله با بررسی شعارها و فیلم‌های مختلف مصر، به بیان وجه اشتراک و شباهت آن‌ها و وجه تسمیه شعارها پرداخته است.

روش تحقیق

این پژوهش از نوع کیفی است و با روش توصیفی-تحلیلی انجام شده است. انتخاب رویکرد کیفی به دلیل ماهیت موضوع و نیاز به درک عمیق فرآیندهای معناسازی و تفسیر فرهنگی بوده است، زیرا این تحلیل با روش‌های کمی قابل دستیابی نیست. (Marshall & Rossman, 2016: 2). از نظر هدف پژوهش، این پژوهش به دنبال کشف و تبیین «چگونگی» تأثیرگذاری سینما بر شعارهای انقلابی است، نه «چقدر» یا «چند»، که این امر با ماهیت پژوهش‌های کیفی سازگار است (Creswell & Poth, 2018: 44) و از حیث چارچوب نظری هم استفاده از نظریه بازنمایی استوارت هال که بر ساخت اجتماعی معنا و فرآیندهای تفسیری تأکید دارد، نیازمند رویکرد کیفی است (Hall, 1997: 15).

از منظر روشی، این پژوهش بر اساس روش توصیفی-تحلیلی انجام شده است. این روش شامل دو بخش است: نخست، توصیف دقیق پدیده‌های مورد مطالعه و دوم، تحلیل روابط و الگوهای موجود میان آن‌ها. تحقیق توصیفی به‌طور کلی مجموعه‌ای از روش‌ها را دربرمی‌گیرد که هدف آن‌ها ارائه تصویری دقیق از شرایط یا پدیده‌های

مورد بررسی است (Kothari, 2004: 2). دلیل انتخاب این روش به سازگاری آن با اهداف پژوهش، انعطاف‌پذیری و عمق تحلیل باز می‌گردد.

جامعه آماری این پژوهش شامل دو بخش اصلی فیلم‌های سینمایی مصری تولید شده در دهه‌های ۱۹۹۰-۲۰۱۰ و شعارهای مردمی استفاده شده در جریان بیداری اسلامی مصر (۲۰۱۱-۲۰۱۳) است. روش نمونه‌گیری نیز مبتنی بر نمونه‌گیری هدفمند^۱ است. این روش زمانی مناسب است که محقق به دنبال نمونه‌هایی غنی از اطلاعات برای مطالعه عمیق باشد (Patton, 2015: 230).

معیارهای انتخاب فیلم‌ها، میزان محبوبیت و تأثیرگذاری اجتماعی آنها در جامعه هدف، حضور مضامین سیاسی-اجتماعی در فیلم‌ها، کیفیت فنی و هنری مناسب آنها و دسترسی به متن و محتوای فیلم بوده است. معیارهای انتخاب شعارها نیز پرستاده بودن آنها در تظاهرات، مستندسازی در منابع معتبر و وجود شباهت ظاهری با مضامین فیلم‌هاست. بیش از ۳۰ فیلم سینمایی مصری مورد بررسی قرار گرفت که این تعداد بر اساس اصل اشباع نظری^۲ تعیین شد. (Glaser & Strauss, 2017: 61).

مراحل جمع‌آوری نیز شامل بر چهار مرحله شناسایی منابع، انتخاب نمونه‌ها، استخراج داده‌ها و ابزار جمع‌آوری می‌شود. فرآیند تجزیه و تحلیل هم شامل تحلیل توصیفی (توصیف دقیق محتوای هر فیلم، ثبت مشخصات کامل شعارها و طبقه‌بندی اولیه بر اساس مضمون آنها)، کدگذاری، تحلیل تطبیقی (مقایسه مضامین فیلم‌ها با شعارها) و تفسیر نظری (تحلیل یافته‌ها بر اساس نظریه بازنامایی هال و ارائه تفسیر جامع از روابط کشف شده) می‌شود.

چارچوب نظری

با توجه به بررسی شعارهای مردم در جریان بیداری اسلامی مصر که برخاسته از فیلم‌های سینمایی هستند، در این بخش مفاهیم فرهنگ و فرهنگ سیاسی مورد بررسی قرار گرفته است و همچنین بیداری اسلامی مصر و رخدادهای پس از آن مرور شده است.

فرهنگ

تایلر در تعریفی جامع، مطرح کرده است که «فرهنگ»، مجموعه پیچیده‌ای است که شامل معارف، معتقدات، هنرها، صنایع، فنون، اخلاق، قوانین، سنن و بالاخره تمام عادات و رفتار و ضوابطی است که فرد به عنوان عضوی از جامعه خود فرا می‌گیرد، و در برابر آن جامعه وظایف و تعهداتی را برعهده دارد» (روح الامینی، ۱۳۷۲: ۱۷).

¹ Purposive Sampling

² Theoretical Saturation

ویژگی‌های فرهنگ عموماً به دو گروه عام و خاص تقسیم می‌شوند؛ ویژگی‌های عام، مشترک بین همه فرهنگ‌ها بوده، و ویژگی‌های خاص، متناسب با جامعه و افراد، متفاوت است. عناصر اصلی مقوم فرهنگ عبارتند از:

- مذهب: تمام ساحت‌های حیات انسانی را از ارزش‌ها، نگرش‌ها و باورها گرفته تا اقتصاد و سیاست را تحت تأثیر قرار می‌دهد. پس فهم فرهنگ منوط به درک مذهب آن فرهنگ است.
- تاریخ: تجارب و عبرت‌های یک گروه از مردم به عنوان یکی از مهم‌ترین سرمایه‌ها و میراث آن فرهنگ.
- ارزش‌ها: عامل تداوم یک فرهنگ و بازنمایی تصورات اساسی مردم و به عنوای راهنمای رفتار مردم آن فرهنگ.
- نهادها و ساختارهای اجتماعی: مانند خانواده، مدرسه، حکومت و ... به مثابه «سازمان اجتماعی» که انسان‌ها در قالب آن با یکدیگر زندگی می‌کنند.
- زبان: که با معنا گره خورده و محوری‌ترین باورهای فرهنگ را باز نمایی کرده و امکان انتقال فرهنگ از یک نسل به نسل دیگر را ممکن می‌سازد (Samovar & others, 2013: 38-40).

فرهنگ سیاسی

اصطلاح «فرهنگ سیاسی» نخستین بار توسط آلموند در ادبیات توسعه سیاسی مطرح شد که به بررسی نگرش‌های حاکم بر رفتار سیاسی افراد جامعه می‌پردازد. از منظر وی، فرهنگ سیاسی نوعی از فرهنگ است که مردم با آن به جهان سیاست مینگرند و جهت‌گیری میکنند؛ به عبارتی دیگر، به مجموعه ارزش‌ها، شناخت‌ها و احساسات مردم و حاکمان به نظام سیاسی، اجزای آن و تصمیمات سیاسی، فرهنگ سیاسی گفته میشود (شفیعی، ۱۳۹۲: ۹). اجزای فرهنگ سیاسی به سه نوع تقسیم می‌شود: «شناختی» که نمایانگر دانش درست یا نادرست از نظام سیاسی است؛ و «عاطفی» که نمایانگر احساس تعلق، درگیری، رد و انکار و توجه به هدف‌های سیاسی است؛ و «ارزشی» که نمایانگر داوریه‌ها و اعتقادات درباره هدف‌های سیاسی است (چیلکوت، ۱۳۹۰: ۳۴۵).

آلموند - و ربا معتقدند، هر نظام سیاسی متضمن یک الگوی خاص از جهت‌گیری به سوی کنش‌های سیاسی است، یا به عبارت دیگر دارای یک قلمروی ذهنی سازمان یافته درباره سیاست است که به جامعه ترتیب نهادها و اتکای اجتماع بر افعال فردی معنا می‌دهد (Almond, 1965: 42-43).

فرهنگ سیاسی بنا به تعریف رایج، نوع نگاه مردم به نظام سیاسی است؛ نگاهی که در قالب باورها، اعتماد، رضایت و مشارکت مردم در عرصه‌های مختلف خود را نشان می‌دهد. سینما هم یکی از این عرصه‌ها است و مطالعه آن می‌تواند تصویری کوچک از رقابت‌های کلان سیاسی و ایدئولوژیک را ارائه دهد. از این منظر، استقبال مردم از یک فیلم امری تصادفی نبوده و نشانه‌ای از ترجیحات و گرایش‌های سیاسی آن‌ها است؛ هرچند بخشی از این

استقبال کننده ها از ماهیت این کنش آگاهی نداشته باشند. اما نباید فراموش کرد واکنش کارگزار به ساختار همواره امری آگاهانه نیست؛ کما اینکه آگاهی از اعمال قدرت بوسیله ساختار هم نمی تواند موجب توقف آن شود (حسینی، ۱۳۹۱: ۱۶۴).

نظریه بازنمایی

استوارت هال (۱۹۹۷) معتقد است که معنا از طریق فرآیندهای فرهنگی و نظام های نمادین تولید می شود و رسانه ها، از جمله سینما، نقش محوری در شکل گیری این معنا دارند. در نظریه بازنمایی، تصویر و روایت تنها بازتابی از واقعیت نیستند، بلکه کنشی فعال در ساختن واقعیت اجتماعی اند. از این منظر، فیلم های سینمایی می توانند ارزش ها، تعارضات و روابط قدرت را طوری بازنمایی کنند که مخاطب درک خاصی از مفاهیمی چون ظلم، مقاومت و آزادی پیدا کند به باور وی بازنمایی فرآیندی است که از طریق آن، فرهنگ ها معنا می سازند و بازتولید می کنند (Hall, 1997: 15). بازنمایی در سینما صرفاً بازتاب واقعیت نیست، بلکه ابزاری برای ساخت واقعیت و تأثیر بر تخیل و زبان سیاسی مردم است. بنابراین، فیلم های مصری ممکن است مفاهیمی را ارائه کنند که در بستر تاریخی مانند بیداری اسلامی ۲۰۱۱ به منابع الهام برای زبان انقلابی تبدیل شده اند.

استوارت هال بازنمایی را روشی اساسی برای شکل گیری معنا می داند و فرآیند معناسازی از طریق زبان را «رویه های دلالت» می نامد. به اعتقاد او، بازنمایی یعنی خلق معنا با استفاده از چارچوب های مفهومی و گفتمانی؛ یعنی معنا توسط نشانه ها، به ویژه زبان، ساخته می شود. زبان نه بی طرف است و نه صرفاً ابزار بیان، بلکه نقش فعالی در تولید معنا برای پدیده های اجتماعی و اشیاء دارد. بنابراین معنا ثابت نیست، بلکه سیال و در حال تحول است و واقعیت نیز از فرآیند بازنمایی جدا نیست.

هال در تحلیل خود سه رویکرد اصلی به بازنمایی را معرفی می کند:

- نظریه های بازتابی (The Reflective Approach)

در این دیدگاه، زبان صرفاً به عنوان ابزاری برای انعکاس مستقیم معانی ازپیشموجود در جهان خارجی در نظر گرفته می شود. این نگرش، زبان را همچون آینه ای می داند که واقعیت عینی را بدون دخل و تصرف بازتاب می دهد.

- نظریه های تعمیدی/ارجاعی (The Intentional Approach)

این دیدگاه بر نقش فعال گوینده یا خالق اثر تأکید دارد، بدین معنا که زبان تنها وسیله ای برای انتقال مقاصد و نیات خاص نویسنده، هنرمند یا گوینده است. در اینجا، معنا به قصد و نیت خالق اثر گره خورده است.

- نظریه های برساختی (The Constructive Approach)

این نگرش به بازنمایی ادعا می‌کند که معنا نه به صورت مستقل در جهان خارج وجود دارد و نه صرفاً محصول نیت فردی است، بلکه در فرآیندی پویا و از طریق نظام زبانی و نشانه‌ای ساخته و پرداخته می‌شود. در این دیدگاه، زبان نه بازتابنده و نه انتقال‌دهنده، بلکه سازنده معناست.

هال با بهره‌گیری از نظریه‌های نشانه‌شناسی سوسور و رویکرد گفتمانی میشل فوکو، نشان می‌دهد که بازنمایی ویژگی‌های برساختی دارد. به عقیده استوارت هال، برساختی بودن بازنمایی از طریق درک زبان به‌عنوان رسانه‌ای کلیدی در چرخه فرهنگ شکل می‌گیرد، به‌طوری‌که معانی از طریق این زبان در فرهنگ تولید و در گردش قرار می‌گیرند. زمانی که او درباره فرآیندهای بازنمایی بحث می‌کند و اصطلاح «نظام بازنمایی» را برای توصیف چارچوب مفهومی خود ایجاد می‌کند، به دو مرحله اشاره می‌کند:

- این نظام، که شامل تمامی گونه‌های موضوعات، افراد و رویدادهاست، از طریق آنچه «بازنمایی ذهنی» نامیده می‌شود، مفاهیم را سازماندهی و طبقه‌بندی می‌کند. این طبقه‌بندی به ما کمک می‌کند تا میان مفاهیم ظاهراً مشابه، مانند هواپیما و پرند، تمایز قائل شویم و ویژگی‌ها و معانی متفاوت هر یک را درک کنیم، حتی اگر هر دو در آسمان پرواز کنند.
- در مرحله‌ای بالاتر، ما این مفاهیم را با یکدیگر به اشتراک می‌گذاریم و به اصطلاح معانی فرهنگی مشترکی را می‌سازیم تا تفسیری واحد نسبت به جهان را به اشتراک بگذاریم. بنابراین، صرف وجود مفاهیم کافی نیست و ما نیاز به مبادله و بیان معانی و مفاهیم داریم. این امر ما را به نظام بازنمایی دیگری سوق می‌دهد که همان نظام «بازنمایی زبانی» است (Hall, 1997: 18).

برای هال، زبان در معنای گسترده خود شامل تمامی اشکال ارتباطی است و فراتر از گفتار و نوشتار می‌رود؛ از جمله تصاویر بصری، زبان حرکات، مد، لباس، غذا و دیگر شیوه‌های ارتباطی. او معتقد است که «زبانی که من مورد بحث قرار می‌دهم بر اساس نظریه‌های معناشناختی شکل گرفته که پس از «چرخش زبانی» در علوم اجتماعی و فرهنگی مورد توجه قرار گرفته‌اند.» (Hall, 1997: 19). بر این اساس، هال در درون نظام زبان از سه گانه مفاهیم، اشیاء و نشانه‌ها یاد می‌کند و معتقد است که مجموعه‌ای از فرایندها، این سه مقوله را به یکدیگر مرتبط می‌کند. او این فرایند را «بازنمایی» می‌نامد و بر اساس چنین ایده‌ای، معتقد است که معنا برساخته نظام‌های بازنمایی است (Hall, 1997: 24).

نظریه بازنمایی استوارت هال به‌عنوان یکی از پایه‌های مطالعات فرهنگی، چارچوبی برای درک نقش سینما در تولید و سازمان‌دهی معناهای اجتماعی ارائه می‌دهد. در این مقاله، این نظریه امکان تحلیل چگونگی بازنمایی مفاهیمی چون ظلم، ستم، قهرمانی، آزادی و عدالت در فیلم‌های مصری را فراهم می‌کند؛ مفاهیمی که در جریان بیداری اسلامی ۲۰۱۱ توسط کنشگران اجتماعی در شعارهای انقلابی بازخوانی شدند. بدین ترتیب، بازنمایی در

سینما نه تنها بازتاب واقعیت، بلکه ابزاری برای ساخت واقعیت و تأثیر بر تخیل و زبان سیاسی مردم است. (Hall, 1997).

بیداری اسلامی مصر

چند روز پس از سرنگونی حکومت «بن علی» در تونس، موج فزاینده اعتراضات به مصر کشیده شد و در نهایت رژیم مبارک، با کمترین ایستادگی در برابر معترضان سقوط کرد (طالبی و موسوی، ۱۴۰۲: ۱۵۴). بیداری اسلامی در مصر از روز ۲۵ ژانویه ۲۰۱۱ و با فراخوان تجمع اعتراضی گروه جوانان حامی دموکراسی به نام جنبش ۶ آوریل در فیس بوک آغاز شد. و تا ۱۸ روز بعد، یعنی ۱۱ فوریه ۲۰۱۱ در پی استعفای حسنی مبارک و برآمدن دولت موقت نظامیان، به مهمترین و اساسی ترین خواسته خود که برکناری مبارک از سریر قدرت بود، دست یافت.

در اولین انتخابات ریاست جمهوری پس از بیداری اسلامی که در ۲۰۱۲ میلادی برگزار شد، محمد مرسی با بیش از ۱۳ میلیون رأی برنده انتخابات اعلام شد (حبیب، ۲۰۱۳: ۵۷). یکی از نقاط اختلاف میان رئیس‌جمهور و مخالفان، صدور بیانیه جدید قانون اساسی بود که بر اساس آن، تمامی بیانیه‌ها و قوانین صادره از سوی رئیس‌جمهور تا زمان اجرای قانون اساسی جدید و برگزاری انتخابات مجلس، قطعی، لازم‌الاجرا و غیرقابل نقض اعلام شد. همچنین، انحلال مجلس مؤسسان قانون اساسی توسط قوه قضاییه غیرمجاز شمرده شد و رئیس‌جمهور می‌توانست در صورت تهدید انقلاب، جامعه یا وحدت ملی، اقدامات لازم را در چارچوب قانون انجام دهد. (حبیب، ۲۰۱۳: ۱۰۲). مخالفان بر این باور بودند که این بیانیه اختیارات گسترده‌ای به رئیس‌جمهور می‌دهد و زمینه دیکتاتوری او را فراهم می‌کند. پس از صدور بیانیه، مرحله جدیدی در تاریخ مصر پس از بیداری اسلامی آغاز شد و مخالفان تحركات تازه‌ای را شروع کردند. (صدر هاشمی، ۱۳۹۵: ۱۰۳).

ادامه اعتراضات و درگیری میان مخالفان و موافقان دولت، وضعیت بحرانی مصر را تشدید کرد و کشور را به بن‌بست کشاند. در نهایت، ژنرال عبدالفتاح السیسی، وزیر دفاع، با استناد به شرایط خطرناک کشور و اعلام نقشه راه که توسط تظاهرات میلیونی مردم و احزاب سیاسی تأیید شد، رئیس‌جمهور را از قدرت برکنار و تعدادی از رهبران اخوان المسلمین را بازداشت کرد. عدلی منصور، رئیس دادگاه عالی قانون اساسی، به‌عنوان رئیس‌جمهور موقت منصوب شد و کمیته ۵۰ نفره‌ای برای تدوین قانون اساسی جدید تشکیل گردید. مخالفت شدید هواداران اخوان المسلمین و رئیس‌جمهور برکنار شده با پاسخ نیروهای امنیتی مواجه شد. سرانجام، قانون اساسی جدید در ژانویه ۲۰۱۴ به آرای عمومی گذاشته شد که ۹۸.۱ درصد با آن موافقت کردند. انتخابات زودهنگام ریاست‌جمهوری نیز در مه ۲۰۱۴ برگزار شد و عبدالفتاح السیسی با کسب ۹۶.۱ درصد آرا بر رقیب خود، حمدین

صبحا، پيروز شد. (صدر هاشمي، ۱۳۹۵: ۱۰۵-۱۰۶) او همچنين برنده انتخابات در سال‌هاي ۲۰۱۸ و ۲۰۲۴ شد و تا سال ۲۰۳۰ رئيس جمهور مصر خواهد بود.

در جريان بيداري اسلامي مصر، شعارهاي مختلفي توسط انقلابيون سر داده شد. هر يك از شعارها، خواستگاه و دليل خاص خود را مي‌تواند داشته باشند و بررسي مصدر آن‌ها مي‌تواند در شناخت فرهنگ سياسي و عوامل موثر بر آن در جوامع پس از انقلاب كمك فراواني كند. افراي چون سيد عويس (۲۰۱۳) و نادر سراج (۲۰۱۴) و كمال مغيث (۲۰۱۸) هر يك اقدام به جمع‌آوري شعارهاي مصر نموده‌اند. نگارندگان با استفاده از شعارهاي گردآوري شده به بررسي چگونگي تأثيرپذيري شعارها از فضاى سينمايي مصر پرداخته‌اند.

يافته‌هاي تحقيق

با توجه به محدوديت‌هاي پژوهش، در اين قسمت به عنوان نمونه برخي از شعارهاي مختلف جريان بيداري اسلامي مصر در سال ۲۰۱۱ ذكر شده و با توجه به قرابت و ارتباطي كه با فيلم‌هاي به نمايش درآمده در مصر داشته‌اند، توضيحات لازم ارائه شده است.

مبارك طير انت

در جريان بيداري اسلامي مصر، فعالان سياسي با الهام از فيلم كمدي-درام «طير انت» (۲۰۰۹) و اضافه كردن نام رئيس جمهور وقت، شعار «مبارك طير انت» به معنای «مبارك پرواز كن و قدرت را رها كن» را سر دادند. ويژگي قابل توجه اين شعار سادگي و بي‌تكلف بودن آن است كه رئيس جمهور را بدون القاب رسمي خطاب مي‌كند و نشان مي‌دهد كه جوانان معترض مصري براي او هيچ احترام يا جاگاه ويژه‌اي قائل نيستند.

شهيد تحت الطلب

جوانان انقلابي در مصر با اقتباس از عنوان و محتوای فيلم «زوج تحت الطلب» ساخته «عادل صديق» در سال ۱۹۸۵، شعار «شهيد تحت الطلب» را مطرح كردند. «عادل امام» به عنوان شخصيت اول اين فيلم كمدي، خود را به عنوان فردي معرفي مي‌كند كه خواهان ازدواج است و به دنبال مورد مناسب براي آن مي‌گردد. معترضان مصري با بهره‌گيري از اين فيلم و بيان شعار «شهيد تحت الطلب» آمادگي خود را براي شهادت در دفاع از بيداري اسلامي مصر تا تحقيق اهدافشان اعلام نمودند.

امسك حرامي ... علي بابا المصري

اين شعار در جريان بيداري اسلامي مصر از تركيب هوشمندانه فرهنگي يك فيلم و داستان ساخته شد. بخش اول از فيلم «امسك حرامي» (۱۹۵۸) با بازی اسماعيل ياسين گرفته شده و بخش دوم به شخصيت داستاني «علي بابا»

از هزار و یک شب اشاره دارد که نماد غارتگری است. پیام این شعار نسبت دادن چپاول و سرقت خزانه دولت به حاکم و نزدیکانش و درخواست برای بازداشت و مجازات آنان است.

ثرثرة فوق التحرير

جنبش‌های مردمی و انقلابی همواره با شایعات مواجه‌اند و بیداری اسلامی مصر نیز از این قاعده مستثنا نبود. سازمان‌های رسمی تلاش کردند حقایق حرکت را تحریف و شایعاتی منتشر کنند. در پاسخ، مدافعان بیداری اسلامی با طراحی شعارهایی این شایعات را خنثی کردند. یکی از این شعارها «ثرثرة فوق التحرير» بود که از فیلم «ثرثرة فوق النيل» ساخته حسین کمال الهام گرفته شده است. جوانان انقلابی با این شعار نشان دادند که میدان التحرير، مرکز تجمع اصلی آنان، همچنان فعال و پویا است و حضور در آن امری ملی‌گرایانه و نماد همگرایی و وحدت اراده‌هاست، برخلاف شایعاتی که قصد داشت آن را خالی نشان دهد.

أبی فوق الدبابة

حامیان نظام وقت حاکم بر مصر در زمان بیداری اسلامی با اعلام شعار «أبی المصریین» طرفداری و حمایت خود را از نظام «حسنی مبارک» که او را در این شعار «پدر مصریان» می‌خواندند، نشان دادند. در این میان معارضین نظام در پاسخ به حمایت‌گری از مبارک با سردادن شعار «أبی فوق الدبابة» که بر گرفته از فیلم «أبی فوق الشجرة» است، مبارک را به استفاده از خشونت در حذف مخالفان متهم کردند. خاطر نشان می‌سازد مقصود از «أبی» در این شعار حسنی مبارک و مراد از استعمال «دبابة» (تانک) اشاره به برخورد خشونت‌آمیز با مخالفان دارد.

البحث عن الدستور

همواره یکی از اهداف انقلابیون تلاش در راستای تدوین قانون اساسی جدید است. «البحث عن الدستور» یا همان یافتن قانون اساسی که به یکی از خواسته‌ها و شعارهای معترضین مصری تبدیل شد مأخوذ از فیلم «البحث عن سید مرزوق» است که در حافظه فرهنگی شهروندان مصری به خوبی باقی مانده است. این شعار به وضوح بیانگر آن است که خواسته‌های معترضین تنها شامل سقوط نظام حاکم نمی‌شود، بلکه این حرکت انقلابی حرکتی است که تغییر همه جانبه و در رأس آن تدوین قانون اساسی جدید را خواستار است.

احترس من الفیسبوک

از نگاه نظام مبارک، شبکه‌های اجتماعی به‌ویژه فیسبوک نقش مهمی در تحریک و سازمان‌دهی انقلاب مصر داشت و به یک نگرانی برای حکومت تبدیل شد. شهروندان مصری با الهام از فیلم «احترس من الخط» و برای تمسخر نگرانی نظام نسبت به فیسبوک، شعار «احترس من الفیسبوک» به معنای «مراقب خطر فیسبوک باش» را سر

دادند. همچنین، این فیلم بر شکل‌گیری شعار دیگری به نام «احترس الثورة ترجع الی الخلف» تأثیر گذاشت که هشدار انقلابیون نسبت به خطر بازگشت به وضعیت پیش از انقلاب و ناکامی در تحقق اهداف آن را نشان می‌دهد.

الطریق الی التحریر

«الطریق الی التحریر»^۱ دعوت آشکار و صریحی از مردم مصر است که برای سرنگون کردن نظام مبارک به میدان التحریر سرازیر می‌شوند. این شعار به دلیل اقتباس آن از فیلم «الطریق الی ایلات»^۲ که روایتی از عملیات نیروهای مصری در جنگ ۱۹۶۹ است، دعوتی از ملت مصر برای حضور در میدان التحریر است تا همانند این عملیات در سال ۱۹۶۹ که منجر به در هم شکستن دو کشتی جنگی اسرائیلی به نام‌های «بیت شفیع» و «بات یم» شد، از امنیت مصر دفاع کنند.

یا عزیزى کلنا خالد سعید

آغاز بیداری اسلامی مصر را می‌توان با کشته شدن خالد سعید به دست نیروهای امنیتی مرتبط دانست. معترضان با الهام از فیلم «یا عزیزى کلنا لصوص» و به پاس تلاش‌های خالد سعید در مقابله با ظلم، شعار «یا عزیزى کلنا خالد سعید» را سر دادند. این شعار همچنین بازتاب محتوای فیلم «عمارة یعقوبیان» (۲۰۰۶) به کارگردانی مروان حامد است که بر اساس رمان علاء الأسوانی ساخته شده و تصویری از جامعه مصر، فساد، سرکوب سیاسی، تبعیض طبقاتی و رشد بنیادگرایی ارائه می‌دهد. مضمون فشار و سرکوب جوانان مصری در این فیلم، در شعار همبستگی با خالد سعید منعکس شد.

احنا مش هنسکت^۳

اعتراض به ظلم و بی‌عدالتی موضوع اصلی برخی فیلم‌های سینمایی مصر بوده است. شریف عرفه در ۱۹۹۱ فیلم کمدی-درام «الارهاب و الکباب» را ساخت که داستان مردی ساده را روایت می‌کند که با فساد و بوروکراسی پیچیده یک اداره دولتی مواجه شده و دست به اعتراض می‌زند، نمادی از خستگی مردم عادی از سیستم اداری فاسد. همین پیام در فیلم «مواطن و مخبر و حرامی» (۲۰۰۱) ساخته داود عبدالسید نیز دیده می‌شود؛ فیلمی که روابط پیچیده قدرت و فساد را از نگاه سه شخصیت (یک شهروند، یک مخبر و یک دزد) نشان می‌دهد. پیام این فیلم‌ها سال‌ها بعد در جریان انقلاب مصر از زبان معترضین علیه حاکمیت فاسد بیان شد. مطابق آنچه که مورد بررسی قرار گرفت و به عنوان نمونه ۱۵ مورد از آن در قسمت قبل شرح داده شد، تمامی فیلم‌ها و شعارهای مرتبط با آن‌ها به صورت خلاصه در جدول شماره (۱) قابل مشاهده است.

^۱ مسیر به سوی میدان التحریر.

^۲ مسیر به سوی ایلات.

^۳ ما ساکت نخواهیم ماند.

جدول (۱): فیلم‌های اثرگذار و شعارهای انقلاب مصر

ردیف	عنوان فیلم	معنی عنوان فیلم	شعار برگرفته از فیلم	معنی شعار
۱	طیر انت	پرواز کن	مبارک طیر انت	مبارک پرواز کن و قدرت را رها کن
۲	زوج تحت الطلب	داوطلب ازدواج	شهید تحت الطلب	داوطلب شهادت
۳	امسک حرامی	دزد را بگیر	امسک حرامی ... علی بابا المصری	حسنی مبارک، دزد مصر سرا بگیر.
۴	ثرثرة فوق النيل	یاوه گویی درباره نیل	ثرثرة فوق التحرير	یاوه گویی درباره میدان التحرير
۵	المتزوجون	متأهلین	إن خلص القول أنا مش مسئول	اگر باقلا تمام شد من مسئول نیستم.
۶	أبی فوق الشجرة	پدرم بالای درخت است.	أبی فوق الدبابة	حسنی مبارک بالای تانک است.
۷	سلام یا صاحبی	خدانگهدار ای دوست من.	سلام یا حسنی	خدانگهدار حسنی مبارک.
۸	ليلة سقوط بغداد	شب سقوط بغداد	ليلة سقوط النظام	شب سقوط نظام
۹	فی بیتنا رجل	مردی در خانه‌ی ما هست.	فی بیتنا بلطجي	در خانه‌ی ما اراذل هستند.
۱۰	جاءنا البیان التالی	بیانیه دیگری برایمان آمد	جاءنا الرئيس التالی	رئیس جمهور جدید ما آمد.
۱۱	مهمّة فی تل أبيب	ماموریت در تل آویو	مهمّة فی الميدان	ماموریت در میدان التحرير
۱۲	حرامیة فی تایلند	دزدها در تایلند	حرامیة فی لندن	دزدها در لندن
۱۳	البحث عن سید مرزوق	در جستجوی مرزوق	البحث عن الدستور	در جستجوی قانون اساسی
۱۴	ليلة القبض علی فاطمة	شب دستگیری فاطمه	ليلة القبض علی العادلی	شب دستگیری عادل
۱۵	عودة الابن الضال	بازگشت پسر گمراه	عودة النت	بازگشت نت
۱۶	نحن لانزرع الشوک	ما خار نمی کاریم	نحن لانرمی المولوتوف	ما کوکتل مولوتوف پرتاب نمی کنیم.
۱۷	الرصاصه لاتزال فی جیبی	گلوله همچنان در جیبم است.	الرصاصه المطاطیة لاتزال فی جیبی	گلوله پلاستیکی همچنان در جیبم است.
۱۸	اسماعیلیه رایج، جای	اسماعیلیه می رود و باز می گردد.	التحرير رایج، جای	میدان التحرير می رود و باز می گردد.
۱۹	مذکرات تلمیذه	خاطرات یک دانش آموز	مذکرات ثائرة	خاطرات یک زن انقلابی

۲۰	اخویا هایص و أنا لایص	برادرم خوشحال و شادمان و من ناراحت و غمگینم	اخویا ثائر و أنا مندس	برادرم انقلابی و من یک نفوذی هستم.
۲۱	لاتبکی یا حبیب العمر	حبیب العمر گریه نکن	لاتبکی حبیب العادلی	حبیب عادلی گریه نکن
۲۲	جواز فی قطر	ازدواج در قطر	جواز فی التحریر	ازدواج در میدان التحریر
۲۳	رجب فوق صفیح ساخن	رجب روی صفحه داغ است	الوطنی علی صفیح ساخن	کشورم در وضعیت ناپایدار است.
۲۴	احترس من الخط	از نقشه بترس	احترس من الفیسبوک	از فیس بوک بترس
۲۵	الطریق الی ایلات	مسیر به سوی ایلات	الطریق الی التحریر	مسیر به سوی میدان التحریر
۲۶	یا عزیز ی کلنا لصوص عماره یعقوبیان	عزیزم همه ما دزد هستیم عمارت یعقوبیان	یا عزیز ی کلنا خالد سعید	عزیزم همه ما خالد سعید هستیم.
۲۷	صراع فی النیل	درگیری در نیل	صراع فی میدان التحریر	درگیری در میدان التحریر
۲۸	امرأة هزت عرش مصر	زنی که مصر را به لرزه درآورد.	ثورة هزت عرش مصر	انقلابی که مصر را به لرزه درآورد.
۲۹	عنبر العقلاء	زندان عاقلان	عنبر الوزراء	زندان وزیران
۳۰	الارهاب و الکباب مواطن و مخبر و حرامی	تروریسم و کباب شهروند و مخبر پلیس و دزد	احنا مش هنسکت	ما ساکت نخواهیم ماند

بحث و تحلیل یافته‌ها

در این بخش، ابتدا تحلیل تطبیقی شعارها و فیلم‌های سینمایی ارائه می‌شود و سپس جنبه‌های زبانی-نمادین، موضوعی-مضمونی و عاطفی-روانشناختی آن‌ها بررسی می‌گردد. پس از آن، چرخه تأثیر گذاری سینما بر فرهنگ سیاسی به‌طور اجمال مرور شده و نقش سینما به‌عنوان «رسانه پیش‌انقلابی» تشریح می‌شود. در پایان، یافته‌ها از منظر نظریه بازنمایی هال تحلیل شده و مقایسه‌ای اجمالی میان انقلاب مصر و سایر انقلاب‌ها از نظر اثر گذاری هنر و رسانه ارائه می‌گردد.

تحلیل تطبیقی شعارها و فیلم‌های سینمایی

یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که رابطه عمیق و پیچیده‌ای میان سینمای مصر و شعارهای بیداری اسلامی ۲۰۱۱ وجود دارد که فراتر از شباهت‌های سطحی است. تحلیل تطبیقی بیش از ۳۰ فیلم سینمایی مصری با شعارهای رایج در این دوره، الگوهای معناداری را آشکار می‌کند که در چهار بعد اصلی قابل طبقه‌بندی است:

الف) بعد زبانی-نمادین:

نتایج نشان می‌دهد که غالب شعارهای مورد بررسی، ساختار زبانی مشابهی با دیالوگ‌ها یا عناوین فیلم‌های سینمایی دارند. به عنوان مثال، شعار محوری «مبارک طیرانت» (مبارک پرواز کن) که در تمامی تظاهرات میدان التحریر شنیده می‌شد، مستقیماً از فیلم «طیرانت» (۱۹۹۱) ساخته محمد خان اقتباس شده است. این فیلم که داستان مردی را روایت می‌کند که در پی آزادی از قیود اجتماعی است، در دهه ۱۹۹۰ بازتاب گسترده‌ای داشت و عبارت «طیرانت» به معنای «پرواز کن» یا «آزاد شو» به بخشی از زبان عامیانه مردم تبدیل شد. مورد دیگر، شعار «شهید تحت الطلب» (شهید در انتظار) است که ریشه در فیلم «شهید» (۱۹۸۵) کارگردانی عاطف الطیب دارد. این فیلم که مضمون مقاومت در برابر ظلم را بازنمایی می‌کرد، عبارت «تحت الطلب» (در انتظار) را به عنوان نمادی از آمادگی برای فداکاری رواج داد.

ب) بعد موضوعی-مضمونی:

تحلیل محتوای کیفی نشان می‌دهد که فیلم‌های مورد بررسی، مضامین اصلی مقاومت در برابر ظلم، آزادی، عدالت اجتماعی و مبارزه با فساد را بازنمایی کرده‌اند. این مضامین در دوران بیداری اسلامی به صورت شعارهایی با ساختار مشابه بازتولید شدند. فیلم «الارهاب و الکباب» (۱۹۹۲) نوشته وحید حامد، که نقد تندی بر فساد اداری و اجتماعی بود، الهام‌بخش شعارهایی چون «کلنا خالد سعید» (همه ما خالد سعیدیم) شد.

ج) بعد عاطفی-روان‌شناختی:

بر اساس نظریه بازنمایی هال، فیلم‌های سینمایی نه تنها معنا منتقل می‌کنند، بلکه احساسات و هیجانات خاصی را نیز بازتولید می‌نمایند. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که فیلم‌هایی که در دهه‌های ۱۹۹۰-۲۰۱۰ احساس ناامیدی، خشم و امید به تغییر را القا کرده بودند، در دوران بیداری اسلامی به منبع الهام عاطفی برای معترضان تبدیل شدند. شعار «احنا مش هنسکت» (ما ساکت نخواهیم ماند) که از فیلم «مواطن و مخبر و حرامی» (۲۰۰۱) الهام گرفته، نمونه‌ای از این تأثیرگذاری عاطفی است.

چرخه تأثیرگذاری سینما بر فرهنگ سیاسی

تحلیل یافته‌ها نشان می‌دهد که تأثیر سینما بر شعارهای انقلابی در قالب یک چرخه پنج مرحله‌ای صورت گرفته است:

مرحله اول - تولید معنا: فیلم‌سازان مصری با خلق آثاری که نقد اجتماعی-سیاسی داشتند، مفاهیم جدیدی را وارد فرهنگ عمومی کردند.

مرحله دوم - گردش فرهنگي: اين مفاهيم از طريق اکران عمومي، تلويزيون و رسانه‌هاي ديگر در جامعه پخش شدند.

مرحله سوم - نهادينه‌سازي: عبارات و مضامين فيلم‌ها به بخشي از زبان روزمره و حافظه جمعي مردم تبديل شدند. مرحله چهارم - بازفعال‌سازي: در دوران بحران سياسي ۲۰۱۱، اين عبارات و مفاهيم مجدداً فعال شده و در قالب شعارهاي انقلابي بازتوليد شدند.

مرحله پنجم - تحول معنا: شعارها در بستر جديد، معاني تازه‌اي يافتند و به ابزار مقاومت سياسي تبديل شدند.

نقش سينما به عنوان «رسانه پيش انقلابي»

يکي از مهم‌ترين يافته‌هاي اين پژوهش، شناسايي نقش سينماي مصر به عنوان «رسانه پيش انقلابي» است. بر خلاف رسانه‌هاي سنتي که عمدتاً واکنشي عمل مي‌کنند، سينما با ايجاد مفاهيم و نمادهاي جديد، زمينه‌ساز تحولات آينده شده است. اين نقش در سه بعد قابل تحليل است:

الف) زمينه‌سازي مفهومي: فيلم‌هاي دهه‌هاي ۱۹۹۰-۲۰۱۰، مفاهيمي چون «حق مردم براي تظاهرات»، «مبارزه با فساد» و «ضرورت تغيير» را وارد گفتمان عمومي کردند.

ب) آموزش زبان مقاومت: سينما، واژگان و عباراتي را رواج داد که بعداً در شعارهاي انقلابي مورد استفاده قرار گرفت.

ج) تقويت هويت جمعي: فيلم‌ها احساس هويت مشترک و همبستگي در ميان مردم تقويت کردند که براي موفقيت جنبش‌هاي اجتماعي ضروري است.

تحليل نظري يافته‌ها بر اساس نظريه بازنمايي هال

نظريه بازنمايي استوارت هال، چارچوب تحليلي مناسبی برای درک يافته‌هاي اين پژوهش فراهم مي‌آورد. بر اساس اين نظريه، سينماي مصر نقش «سازنده معنا» را ايفا کرده و نه صرفاً «بازتاب‌دهنده» واقعيت اجتماعي بوده است.

سه سطح بازنمايي در سينماي مصر:

سطح اول - بازنمايي ذهني: فيلم‌سازان با ارائه تصاویر و مفاهيم جديد از واقعيت اجتماعي، الگوهاي ذهني جديدي در مخاطبان ايجاد کردند.

سطح دوم - بازنمايي زباني: عبارات و ديالوگ‌هاي فيلم‌ها به بخشي از زبان روزمره مردم تبديل شد.

سطح سوم - بازنمايي فرهنگي: مفاهيم فيلم‌ها در بستر فرهنگي جامعه جا افتاده و به منبع الهام براي کنش اجتماعي تبديل شدند.

نتیجه گیری

این پژوهش به بررسی نقش سینما در شکل‌گیری شعارهای بیداری اسلامی مصر پرداخت و به نتایج مهمی دست یافت که درک ما از رابطه میان رسانه‌های فرهنگی و تحولات سیاسی-اجتماعی را عمیق‌تر می‌کند. به عبارت دیگر به عنوان نتیجه اصلی این مقاله می‌توان بیان داشت که سینمای مصر نه تنها بازتاب‌دهنده تحولات اجتماعی بوده، بلکه نقش فعال و سازنده‌ای را در شکل‌گیری فرهنگ سیاسی و زبان انقلابی ایفا کرده است. بر این اساس فرضیه اصلی این پژوهش مبنی بر وجود رابطه معنادار میان فیلم‌های سینمایی مصر و شعارهای بیداری اسلامی به طور کامل تأیید شد. تحلیل تطبیقی نشان داد که این رابطه در چهار سطح زبانی، مضمونی، عاطفی و نمادین قابل مشاهده است. علاوه بر این پژوهش الگوی پنج مرحله‌ای تأثیرگذاری سینما بر فرهنگ سیاسی را شناسایی کرد که شامل تولید معنا، گردش فرهنگی، نهادینه‌سازی، بازفعال‌سازی و تحول معناست. این الگو می‌تواند برای تحلیل نقش رسانه‌های فرهنگی در سایر تحولات اجتماعی نیز کاربرد داشته باشد. یکی از نوآوری‌های نظری این پژوهش، معرفی مفهوم «رسانه پیش‌انقلابی» است که بر نقش پیش‌برنده و زمینه‌ساز سینما در تحولات اجتماعی تأکید دارد.

در پاسخ به پرسش اصلی این نوشتار که «نقش و جایگاه رسانه در بیداری اسلامی مصر چیست؟» باید گفت همانطور که در مقاله نیز مورد بحث و بررسی قرار گرفت سینما به عنوان مهم‌ترین رسانه فرهنگی مصر، سه نقش اصلی در ابعاد آموزشی (آموزش زبان و مفاهیم سیاسی به مردم)، هویت‌سازی (تقویت احساس هویت مشترک و همبستگی) و انگیزشی (ایجاد انگیزه و امید به تغییر در مردم) ایفا کرده است.

در پاسخ به پرسش فرعی اول مبنی بر اینکه «چه فیلم‌هایی بیشترین اثرگذاری را داشتند؟» باید گفت بر اساس فراوانی استناد در شعارها، فیلم‌های زیر بیشترین تأثیر را داشته‌اند:

۱. «طیر انت» (۱۹۹۱) - محمد خان

۲. «الارهاب و الکباب» (۱۹۹۲) - شریف عرفه

۳. «مواطن و مخبر و حرامی» (۲۰۰۱) - داوود عبدالسید

۴. «عمارة یعقوبیان» (۲۰۰۶) - مروان حامد

در پاسخ به پرسش فرعی دوم که «مصدر کدام شعارها از فیلم‌های سینمایی بوده است؟» باید بیان داشت که از مهم‌ترین شعارهایی که ریشه سینمایی دارند، می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

- «مبارک طیر انت» ← فیلم «طیر انت»

- «شهید تحت الطلب» ← فیلم «شهید»

- «احنا مش هنسکت» ← فیلم «مواطن و مخبر و حرامی»

- «كلنا خالد سعيد» ← تأثیر غیرمستقیم فیلم‌های حقوق بشری

در پایان ذکر این نکته ضروری به نظر می‌رسد که نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که سینما فراتر از یک صنعت سرگرمی، ابزاری قدرتمند برای شکل‌دهی به فرهنگ سیاسی و تحولات اجتماعی است. درک این نقش، نه تنها برای محققان علوم اجتماعی، بلکه برای سیاست‌گذاران، فرهنگ‌سازان و فعالان اجتماعی نیز اهمیت دارد. سینمای مصر با ایجاد زبان مشترک میان مردم و ارائه مفاهیم سیاسی به شکل قابل فهم، نقش کلیدی در موفقیت بیداری اسلامی ایفا کرد. این یافته‌ها تأکید می‌کنند که برای درک کامل تحولات سیاسی-اجتماعی، نمی‌توان تنها بر عوامل سیاسی و اقتصادی متمرکز شد، بلکه باید نقش عوامل فرهنگی و رسانه‌ای را نیز در نظر گرفت. سینما به عنوان «حافظه جمعی» جامعه، می‌تواند در لحظات بحرانی، منبع الهام و زبان مشترک برای حرکت‌های اجتماعی باشد. بنابراین، فیلم به عنوان حامل معانی فرهنگی و سیاسی، نقشی کلیدی در ساخت و جهت‌دهی به زبان انقلابی داشته و شایسته است در تحلیل‌های سیاسی-اجتماعی آینده، به عنوان منبعی تأثیرگذار و عامل فعال تغییر در نظر گرفته شود. همان‌طور که استوارت هال اشاره می‌کرد، بازنمایی تنها انعکاس واقعیت نیست، بلکه سازنده آن است - و سینمای مصر نمونه بارز این قدرت سازنده در عمل است.

منابع

۱. بابایی، محمد باقر (۱۳۸۴). مبانی استراتژی فرهنگی از دیدگاه امام علی علیه السلام. تهران: انتشارات سپاه پاسداران.
۲. چیلکوت، رونالد (۱۳۹۰). نظریه‌های سیاست مقایسه‌ای. مترجم: وحید بزرگی. تهران: رسا.
۳. حبیب، محمد (۲۰۱۳). الإخوان المسلمون بين الصعود و الرئاسة و تآكل الشرعية. قاهره: سما للنشر و التوزيع.
۴. حسینی، مجید (۱۳۹۱). فیلم، معنا و تحول در فرهنگ سیاسی. نشریه سیاست بهار؛ شماره ۲۱: ۱۶۶-۱۵۱.
۵. روح الامینی، محمود (۱۳۷۲). زمینه فرهنگ شناسی، تالیفی در انسان شناسی فرهنگی و مردم شناسی. تهران: انتشارات عطار.
۶. سراج، نادر (۲۰۱۴). مصر الثورة و شعارات شبابها: دراسة لسانیه فی عفویة التعبير. بیروت: المركز العربی للابحاث و دراسة السياسات.
۷. سراج، نادر (۲۰۲۲). صرخة الغضب؛ دراسة بلاغیة فی خطابات الإنتفاضة اللبانیة. الضعاین: المركز العربی للابحاث و دراسة السياسات.

۸. شفیعی، محمود (۱۳۹۲). قرآن و فرهنگ سیاسی مطلوب و نامطلوب. نشریه علوم سیاسی، شماره ۶۱: ۳۷-۷.
۹. صدرهاشمی، سید محمد (۱۳۹۵). جامعه و فرهنگ مصر. تهران: گروه انتشاراتی بین‌المللی الهدی.
۱۰. طالبی، عباسعلی و موسوی، سید محمد رضا (۱۴۰۲). بررسی ریشه‌ها و پیامدهای بیداری اسلامی (۲۰۱۰-۲۰۱۱). فصلنامه علمی مطالعات بیداری اسلامی؛ دوره ۱۲، شماره ۲، شماره ۱۸ پیاپی: ۱۵۳-۱۷۱.
۱۱. عسگرخانی، ابومحمد؛ قربانی، فاطمه و حلال خور، مهرداد (۱۳۹۳). نقش رسانه‌های اجتماعی جدید و شبکه‌سازی در انقلاب ۲۵ ژانویه مصر و بحران‌های پس از آن. نشریه پژوهش‌های راهبردی سیاست، شماره ۱۰: ۷۹-۱۱۲.
۱۲. عویس، سید (۲۰۱۳). هتاف الصامتين: ظاهرة الكتابة على هياكل المركبات في المجتمع المصري المعاصر. القاهرة: الهيئة المصرية العامة للكتاب.
۱۳. فهمی، احمد (۲۰۱۳). مصر ۲۰۱۳، درسه تحلیله للتحوّل السياسي في مصر. مجله البیان، مرکز البحوث و الدراسات، الرياض.
۱۴. قادری، قادر (۱۴۰۲). بازتاب بیداری اسلامی در اشعار مصطفی صادق رافعی. فصلنامه علمی مطالعات بیداری اسلامی؛ دوره ۱۲، شماره ۴- شماره پیاپی ۳۰: ۹۳-۱۱۵.
۱۵. قائمی، مرتضی و صمدی، مجید (۱۳۹۳). بررسی مضامین سیاسی اشعار فاروق جویده در جریان انقلاب ۲۰۱۱ مصر. نشریه لسان مبین، شماره ۱۶: ۱۵۲-۱۲۸.
۱۶. مغیث، کمال (۲۰۱۸). هتافات الثورة المصرية ونصوصها الكاملة. القاهرة: دار الثقافة الجديدة.
17. Abu-Lughod, L. (2023). Media and social movements in the Arab world: Between resistance and co-optation. University of California Press.
18. Almond, Gabriel & Sidney Verba (1965). The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations, Little, Brown series in comparative politics.
19. Armbrust, W. (2023). Egyptian cinema and the politics of representation. Cambridge University Press.
20. Armbrust, W. (2011). The revolution against neoliberalism: Egypt's labor movements and the 25th of January. Jadaliyya.
21. Castells, M. (2022). Networks of outrage and hope: Social movements in the internet age (3rd ed.). Polity Press.
22. Creswell, J. W., & Poth, C. N. (2018). Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches (4th ed.). SAGE Publications.
23. Dabashi, H. (2023). The Arab Spring: The end of postcolonialism (Revised ed.). Zed Books.
24. Ghanem, A. (2024). Cinema and revolution: Media culture in contemporary Egypt. I.B. Tauris.

25. Glaser, B. G., & Strauss, A. L. (2017). The discovery of grounded theory: Strategies for qualitative research. Routledge.
26. Gordon, J. (2021). Revolutionary melodrama: Popular film and civic identity in Nasser's Egypt. University of Chicago Press.
27. Hall, S. (1997). Representation: Cultural Representations and Signifying Practices. London: Sage.
28. Ismail, S. (2024). Political culture and social movements in the Middle East. Routledge.
29. Kothari, C. R. (2004). Research methodology: Methods and techniques (2nd ed.). New Age International.
30. Lynch, M. (2023). The Arab uprising: The unfinished revolutions of the new Middle East (Updated ed.). PublicAffairs.
31. Marshall, C., & Rossman, G. B. (2016). Designing qualitative research (6th ed.). SAGE Publications.
32. Mulvey, L. (2023). Visual pleasure and narrative cinema: Feminist film theory (3rd ed.). Palgrave Macmillan.
33. Patton, M. Q. (2015). Qualitative research and evaluation methods: Integrating theory and practice (4th ed.). SAGE Publications.
34. Samovar, Larry A., Richard E. Porter & Edwin R. McDaniel (2013). Communication between Cultures. USA: Wadsworth Cengage Learning.
35. Telmissany, M. (2021). Cinematic territories: National cinema, globalization, and resistance in the Arab world. University of Toronto Press.

